

Anna Gudayol

*Manuscrits com amulets: un nou fragment de la «Vida de santa Margarida» en vers català (BC, ms. 9605/2)**

ABSTRACT Edition and study of a new witness of *Saint Margaret's Life* in Catalan, related to the short Occitan verse redaction. The manuscript, a small quaternion kept inside Rubió's family papers, seems to be a textual amulet used to prevent sudden death.

KEYWORDS *Saint Margaret's Life*; Textual Amulets; Catalan Hagiography; Medieval Catalan Verse; Rubió's Family Papers.

Els fons d'erudits són, sovint, una font de sorpreses. Capbussar-se en els papers d'aquells que ens van precedir permet conèixer la seva manera de treballar i seguir el recorregut dels estudis que van centrar la seva activitat, tant d'aquells que van donar lloc a publicacions com dels que, per diverses raons, es van quedar a mig fer. Algunes de les pistes que centraren la recerca d'aquells investigadors han estat repeses posteriorment pels seus deixebles, però els seus papers personals proporcionen intuïcions que poden servir com a punts de partida per a nous treballs. En molts casos aquests fons contenen, intercalats, documents originals que van servir (o no) com a base dels seus estudis, i que només surten a la llum amb la seva descripció.

A finals del segle XIX, Antoni Rubió i Lluch havia heretat del seu mestre, Manuel Milà i Fontanals, la càtedra de literatura de la Universitat de Barcelona. Interessat com ell en l'estudi de la literatura catalana, començà a organitzar de manera sistemàtica el diferent material de treball que anava reunint sobre aquesta disciplina. Agrupà aquest material en camises a l'exterior de les quals indicava el tema, l'autor, o el títol, la categorització de gènere (historiografia, poesia,

hagiografia...) i la datació. Quan el seu fill, Jordi Rubió, començà a ajudar el seu pare, incorporà a les camises iniciades les seves pròpies notes, i en creà de noves per als temes o autors que anaven sorgint, fruit de l'època (la persecució lingüística del català, entitats, congressos, escriptors coetanis, etc.) o dels seus propis estudis. El conjunt era anomenat pels Rubió «Diccionari d'autors catalans» (nom probablement inspirat per les *Memoirs para ajudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes* de Fèlix Torres Amat, que Antoni Rubió havia buidat en les seves camises), i va ser curiosament mantingut i ampliat per Jordi Rubió fins a la seva mort.

A dins de les camises, els Rubió incloïen tot tipus de material: articles sobre autors o temes, retalls de premsa, notes bibliogràfiques, anotacions i reflexions diverses, sovint escrites en bocins de paper de mesures i orígens diversos. En les carpetes dedicades a autors de finals del segle XIX o principis del XX hi ha, sovint, opuscles amb alguna de les seves obres; en algun cas, hi ha també algun imprès solt d'època moderna. De manera del tot excepcional, en una camisa dedicada a la vida medieval de santa Margarida hi ha un breu manuscrit en paper de finals de l'edat mitjana que ens transmet un text fins ara desconegut de la vida de la santa d'Antioquia. L'objecte d'aquest breu treball es fer-ne la presentació i posar-lo a disposició dels estudiosos.

* Aquest treball s'inscriu en la línia de recerca *Sciència.cat* <<https://www.sciencia.cat/>>, finançada pel projecte MICIU-AEI/FEDER PGC2018-095417-B-C64 (2019-2021) i pel grup consolidat DEC-AGAUR SGR2017-142 (2018-2020) de la Universitat de Barcelona.

➤ 1. Descripció codicològica

El document que ha transmès l'obra en vers és un petit recull format per la reunió de dues unitats d'identica mesura, 150 × 111 mm, però de diferent origen, com ho demostren clarament la diversitat del paper i de l'escriptura.

1.1. Primera unitat (*Vida de santa Margarida*)

La primera unitat, en la qual hi ha copiada la part final de la *Vida de santa Margarida* en vers, està formada per dos bifolis encartats; el suport, inicialment de color clar (tot i que l'ús i les taques hagin enfosquit sobretot les vores), és de bona qualitat, amb les verjures aparents; un dels fulls duu una filigrana d'una muntanya de tres cims, força comuna en papers catalans de finals del segle XIV i durant tot el segle XV. Inicialment els dos bifolis havien estat cosits per un fil que passava pel mig del plec, substituït actualment per un cordillet irregular i de factura basta, probablement de canem; es perceben també traces d'un cosit posterior amb un fil més fi de color clar.

El text és obra de la mà d'un copista experimentat, que va preparar la còpia amb un lleuger pautat de mina de plom, reservant una columna a l'esquerra per a la còpia de les inicials de vers, en majúscules i realçades amb un tret de tinta vermella. El text hi és elegantment impaginat, amb marges amples —l'inferior és més ample que el superior, com era costum a l'època. L'escriptura, gòtica, és acurada i regular, i podria ser de finals del segle XIV o de principis del segle XV; les abreviacions utilitzades són poques i regulars. Ocupa 16 línies, amb tres excepcions: 17 línies al f. 3v (que inclou l'únic vers hipermètric i sense rima), 3 línies al f. 4r (ocupat majoritàriament per un dibuix a la tinta lleugerament acolorit, que ocupa tres quartes parts de la pàgina) i 15 línies al f. 4v, final del text.

L'escena representada al dibuix correspon a la decollació de la santa, tal i com es relata a la pàgina precedent: el saig, havent decapitat santa Margarida amb una espasa, cau a terra al mateix temps que el cap separat del cos de la noia, mentre que la silueta del que sembla un colom en un núvol que s'apropa es dibuixa a l'angle.¹ Botxí i donzella van cofats, ell amb un casc o bonet pun-

1. En la versió transmesa, la veu de l'Esperit Sant que s'adreça a santa Margarida no es manifesta en forma de

xegut i ella amb una còfia bicolor separada del cap cercenat de la jove, que és nimbada per una aurèola; duen la cara mal pintada de color fosc, potser una al·lusió a l'origen oriental de la llegenda que no apareix en les imatges dels altres manuscrits copiats en la zona occitanocatalana que han transmès la història, més antics.

El contingut del text, que comença i acaba de manera lògica tot i ser només una part de la llegenda, fa pensar que el plec no feia part d'un volum més gran i que va ser copiat per a la seva circulació de manera exempta, malgrat que aquest fet no es pugui assegurar amb total certesa. En el cas que hagués format part d'un manuscrit que transmetés íntegrament la llegenda, prenent com a punt de referència els vora 600 versos de la versió curta de la *Vida*, el volum hauria estat compost versemblantment per uns vint folis repartits en cinc plecs, dels quals el manuscrit Rubió seria probablement el darrer.

1.2. Segona unitat (oracions i altres textos)

Tot i compartir les mateixes mesures, la segona unitat presenta unes característiques força diferents. Inicialment formada per quatre bifolis de paper encartats, els dos bifolis interns van ser tallats de manera matussera, de tal manera que no podem saber si eren o no escrits; el fet, però, que a l'interior (deixant de banda el fragment inicial) no hi hagi cap text interromput, que en els talons no es percebin restes d'escriptura, i que diverses pàgines internes hagin servit per acollir proves de ploma, inclinaria a pensar que els bifolis mutilats eren en blanc. El paper, d'un to lleugerament marronós, és prim i de no gaire qualitat; un dels fulls presenta la part superior d'una filigrana, probablement d'una corona (difícil d'apreciar a ull nu).

Aquesta unitat conté dues oracions (una a la Mare de Déu i una a sant Carles), dues invocacions en llatí i un poema amorós, copiats de manera discontinua; els folis 6v, 7v i 8r inclouen diverses *probationes pennae* (lletres soltes, un signe notarial, algunes figures antropomòrfiques senzilles i inicis de frase o paraules). El plec formava part d'un volum una mica més extens, ja que la primera línia inscrita és l'acabament d'una oració

colom, però aquest sí que apareix en altres testimonis de l'obra.

anterior, que havia de trobar-se en un plec precedent, i a l'estrofa final del poema copiat al f. 8v li falta el final del vers 21 i el darrer vers, que hauria de cloure el text. Els bifolis haurien estat cosits pel marge esquerre, a jutjar pels forats que s'hi perceben encara ara clarament; en l'actualitat, estan units per les restes d'un cordillet, que passa pel mig del plec, i d'un fil clar de les mateixes característiques que els que uneixen la primera unitat.

Els diferents textos estan copiats per una mateixa mà cursiva i maldestra, directament i sense pauta; per aquesta raó, sens dubte, les línies són una mica tortes i el marge dret és força irregular, tot i que l'esquerre es respecta força bé. No es tracta d'una mà professional, i presenta certes incoherències ortogràfiques; tot i així, coneix prou bé els usos escripturals com per utilitzar les abreviatures comunes i per marcar l'inici dels dos textos principals amb una majúscula excentrada. Es podria datar al darrer terç del segle xv, potser principis del segle xvi. La datació és confirmada per un dels textos copiats, l'oració a sant Carles, que inclou una expressió relativa a les relíquies de Carles de Viana a Barcelona. Això ens situaria, com a data *a quo*, en els anys posteriors a la mort del príncep, el 1461.

Al f. 7r hi ha inscrits una oració i el dibuix d'un vaixell, en el qual destaca la importància del pal principal (l'arbre sec) i l'eixàrcia; ambdós foren executats en moments diferents, ja que les dues darreres línies del text trepitgen la part superior del pal. Entre les proves de ploma hi ha també alguns dibuixos maldestres de formes humanes.

En l'estat actual, les dues unitats estan relligades per la part inferior pel cordillet que passa pel mig dels plecs; tant aquest com les restes de cosit amb fil blanc semblen haver estat uns cosits d'emergència, fets (i segurament refets) per unir dues peces inicialment independents. Un conjunt de foradets a l'angle inferior esquerre dels folis (tres en forma de triangle més dos en diagonal una mica més allunyats en la primera unitat, i quatre més tres amb una disposició similar en la segona) suggereixen que en algun moment va haver-hi un altre cosit per evitar que els fulls es dispersessin. Es tracta d'un tipus de cosit relativament maldestre com el que es fa, encara ara, per cosir cintes a un drap que cal penjar o per afegir algun teixit o matèria que serveixi de reforç en un angle; si s'hagués afegit una cinta, podria haver

servit per lligar el recull i dur-lo penjat. En tot cas, aquestes puntades es van fer quan les dues unitats ja havien estat reunides, perquè tot i ser diferents presenten el mateix patró.

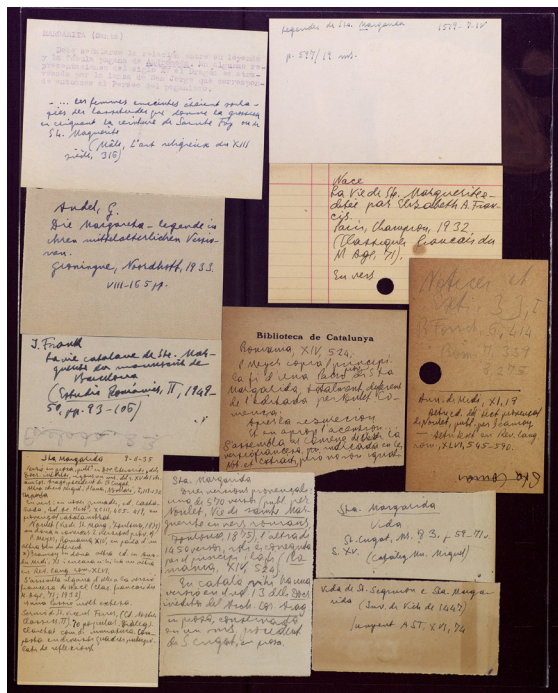
IMATGE 1 · Detall del relligat intern de la primera i de la segona unitat codicològiques (Biblioteca de Catalunya, ms. 9605/2).

1.3. Camisa

La camisa que conté el text és de la mà d'Antoni Rubió. Les informacions inicials que s'hi inscriuen (zona d'origen, gènere, títol, datació) són seves, així com la nota «Bib^{ca} de A. R. y Ll.» que es troba al marge inferior. Està datada del 17 de juny de 1897 i, per tant, cal deduir que era en les seves mans amb anterioritat, tot i que no sabem com va entrar en possessió del document.

La *Vida* no sembla haver-li despertat gaire interès, però el seu fill Jordi potser va considerar fer-ne algun tipus d'estudi, ja que a la dècada dels 30 i mitjans dels anys 40 va compilar una dese-

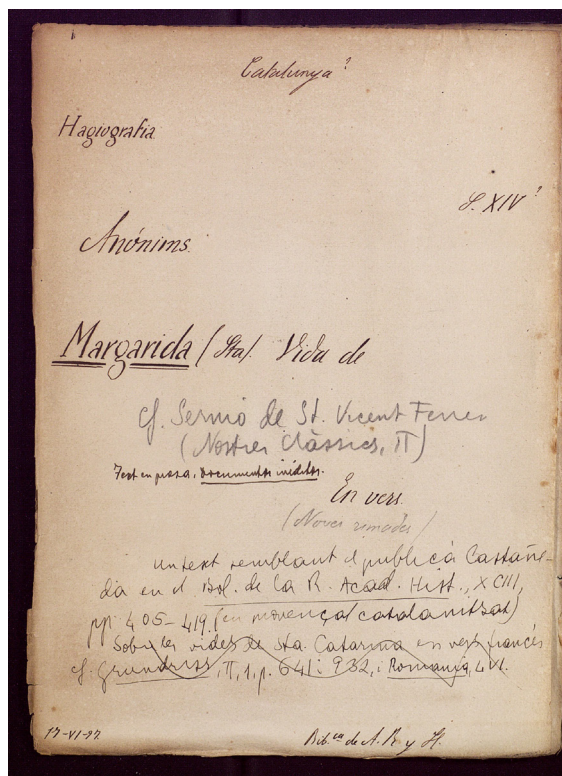
na d'anotacions i referències bibliogràfiques força detallades sobre les diferents versions del text. L'interès no es va materialitzar en un estudi independent, però les notes es van aprofitar en l'apartat que Rubió dedicà als textos hagiogràfics en els capítols de la *Historia general de las literaturas hispánicas* (Rubió i Balaguer 1984 [1949]: 390).

IMATGE 2 · Fitxes de treball de Jordi Rubió per a la «Historia general de las literaturas hispánicas» (Biblioteca de Catalunya, Fons Rubió).

➤ 2. La tradició manuscrita de la *Vida de santa Margarida a la zona occitanocatalana*

La llegenda de santa Margarida va tenir una amplíssima difusió a l'edat mitjana. La *Passio* llatina, basada inicialment en un relat hagiogràfic grec, es troba a la base d'un gran nombre de versions en diferents llengües europees, particularment (però no només) romàniques. Maria Sofia Lannutti (2012), en la seva excel·lent edició de les redaccions occitanes en vers, i Hans-Erich Keller (1990), en l'edició de la versió francesa de Wace, presenten una bona panoràmica de la transmissió del text, particularment en l'àrea romànica. De l'hagiografia de santa Margarida en occità es coneixen, a més de la versió en prosa inclosa en la traducció de la *Legenda aurea*, dues redaccions rimades:

IMATGE 3 · Camisa que conté els plecs del manuscrit (Biblioteca de Catalunya, Fons Rubió).

una de vora 1.500 versos (versió major), conservada en un únic manuscrit a Florència (F),² i una altra d'aproximadament 600 versos de la qual es coneixen dos testimonis complets, un a Tolosa (T)³ i un altre a Madrid (M)⁴ fins a principis del

2. Florència, Biblioteca Medicea Laurenziana, ms. Ashburnham 105a, f. 23r-47r (Brunel 1935:xº núm. 297). Aquesta versió està inclosa en una compilació de textos heteròclits en occità escrita entre 1353 i 1356 per un mercader d'Avinyó, Pèire de Serras, que recull anotacions personals, vides de santes, paràfrasis del *Credo* i del *Pater noster*, el *Doctrinal* de Joan de Castellnou i diverses receptes mèdiques. Segons Lannutti (2012), l'avinyonès hauria copiat la *Vida* a partir d'un testimoni alvernès. Sobre el context i educació de Pèire de Serras, vegeu Nii-ranen (2016). Editada per Lannutti (2012) i Manetti (2012).

3. Tolosa, Bibliothèque Municipale, ms. 1272 (Brunel 1935: núm. 275); executat a la zona tolosana cap a mitjan segle XIV, pertanyé a l'erudit Jean-Baptiste Noulet, d'on passaria a la col·lecció del bibliòfil Daiguilhon-Pujol abans d'integrar els fons tolosans (<<https://rosalis.bibliotheque.toulouse.fr/ark:/12148/btv1b10560239x>>, [21/02/2021]. Text editat per Jeanroy (1899).

4. Es trobava a la biblioteca de José Fernando Fernández de Villavicencio y Corral (1849-1910), VIII Marqués de Castrillo (Brunel 1935: núm. 42); el manuscrit fou

segle xx, actualment en lloc desconegut. A aquestes dues còpies cal afegir quatre fragments: un de vuit versos conservat a Estocolm (S),⁵ una versió abreujada copiada en un pergami amulètic que es conservava a Orlhac (A),⁶ un fragment de 182 versos copiats en un plec a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona (B),⁷ i un darrer fragment d'una cinquantena de versos que es troba en un registre de naus de l'Arxiu del Regne de Mallorca, a Palma (P).⁸ A aquests testimonis caldrà afegir el fragment aparegut entre els papers del fons Rubió a Barcelona (Br) que, en ingressar a la Biblioteca de Catalunya, ha estat identificat com a ms. 9605/2.

El text transmès per Br, que comença amb la pregària de la santa abans de ser decapitada i acaba després de la seva mort, correspon aproximadament als versos 499–578 de l'edició de Lannutti, tot i que hi ha diferències en l'ordre d'alguns dels passatges narrats. Escrit en noves rimades, es tracta, com ja s'ha dit, d'una còpia acurada que destaca per la correcció de la rima, pràcticament sens falla. Només hi ha una línia sense rima, la darrera del f. 3v: «Com veheren que a Margarita havien tolt lo cap» (v. 97). Aquesta frase, que no encaixa amb el desenvolupament del text (i que trenca la regularitat de setze versos per pàgina),

copiat, segons el seu editor, a Catalunya cap a finals del segle XIII (Jeanroy 1899). El 1931 era posat a la venda per un jove llibreter suec establert a Leiden, Erik von Scherling (1907–1956), que en feu una bona descripció al seu catàleg (Scherling 1931: núm. 1147). La notícia va acompanyada de la reproducció d'un dels folis; el preu demanat era de 2.600 florins. Editat per Jeanroy (1899), a partir de la còpia feta el 1892 per un arxiver. Brunel informa posteriorment que el manuscrit va passar a la venda el 1934 a París, i des d'aleshores se n'ha perdut el rastre. Massó (1932: 390–391) en fa esment i l'edita parcialment.

5. Estocolm, Kungliga Biblioteket, Vu 14, f. 116v (Brunel 1935: núm. 354); escrit a Foix al segle XIV en un full de guarda d'un volum que conté una cançó de gesta en francès, i seguit d'un fragment d'un plany de la Verge en provençal. Editat per Bartsch (1871: 14–17).

6. Anomenat manuscrit A per Aurillac (forma francesa d'Orlhac). Actualment en lloc desconegut (Brunel 1935: núm. 66); el pergami hauria estat copiat a la zona d'Alvèrnia al segle XIII. Editat per Brunel (1926).

7. Barcelona, Arxiu de la Catedral, còdex 178 (Fragment de còdex I, núm. 6); escrit a Catalunya al segle XIV en lletra gòtica cursiva. Editat i descrit per Frank (1949–50 i 1951).

8. Palma, Arxiu del Regne de Mallorca, ms. 1105; copiat a Mallorca en un registre de naus de 1284 (Cerdà 2008).

sembla més aviat una postilla marginal de l'antígraf, que hauria estat interpolada per inadvertència en el moment de la còpia. La mesura dels versos, octosíl·labs, és força regular, malgrat algunes oscil·lacions.

La difusió a Catalunya de la història de santa Margarida ha estat ben estudiada per Jordi Cerdà: en l'edició del text de Palma (Cerdà 2008) fa una presentació no només dels textos en vers ja esmentats, sinó també d'una versió en prosa de la *Vida* conservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó,⁹ de les representacions pictòriques de la llegenda i de la seva pervivència en les tradicions populars.¹⁰ El fet que quatre dels sis testimonis coneguts de la versió curta de la llegenda en vers provinguin de la zona catalana (M, P, B i Br) és una bona prova de la seva difusió en aquest territori. Ara bé, tot i l'origen català dels testimonis, que traspua en alguns trets de les còpies, els textos en vers fins ara coneguts estan escrits en occità. No així la còpia novament apareguda, més tardana i que, com queda patent en acarar-la amb la resta dels testimonis, està escrita clarament en català.

La popularitat del text es veu igualment confirmada per la menció de còpies de la llegenda en diversos inventaris i documents tardomedievals, tot i que la majoria de les descripcions no permeten identificar-ne la llengua o si es tracta de la versió en vers o en prosa. A tall d'exemple, es pot esmentar una *Vita et Passio sancte Marguerite* que posseïa Guillem de Vall, beneficiat a la Seu de Barcelona (Hernando 1995: núm. 313,7);¹¹ un llibre de santa Margarida que es conservava a l'arxiu reial (Rubió i Lluch 1908: núm. CCCXX);¹² un altre llistat en l'inventari *post mortem* de Ramon d'Arenys, batlle del bisbe de Girona al cas-

9. Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, ms. Sant Cugat 83, f. 59r–71v; inclosa en una denominada *Miscellània ascètica* en català, segons l'editor del segle XIV (Bofarull 1857: 119–130).

10. Més sumàries, però ben útils, són les notícies de les bases de dades TRANSLAT (0.55.1) i BITECA (Texid 1339 i 10790).

11. L'inventari es va establir per ordre dels seus marçessors el 1373: «Item, quendam alium librum cum postibus absque cohopenis in pergamenis scriptum in quo est *Vita et passio sancta Marguerite* cum pluribus aliis bonis orationibus».

12. Demanat per l'infant Joan a l'arxiver Pere Palau el 29 de setembre de 1381: «e altre de sancta Margalida».

tell de Vila-romà (Trijueque 1992: 40);¹³ un volum historiat que figura en l'encant dels llibres de Joan Mestre, beneficiat de Santa Eulàlia del Camp de Barcelona (Iglesias 1996: núm. 49,5);¹⁴ una vida, també historiada, entre els llibres de Mateu Novella, mercader cerverí instal·lat a Barcelona (Duran 1917: 131),¹⁵ o un llibre amb les vides de sant Segimon i santa Margarida en un inventari conservat a l'arxiu de la Cúria Fumada de Vic (Junyent 1943: núm. 189).¹⁶ D'altra banda, hi ha testimoni d'un sermó de sant Vicent Ferrer sobre santa Margarida (Sanchis Sivera 1934), predicat al Baix Maestrat el juliol de 1413 i definit per Rubió en les seves fitxes com d'una «claretat com de miniatura».

Ara bé, si es comparen amb les còpies i versions conservades de la història de la santa en terra d'oïl, el nombre de testimonis de la zona occitanocatalana sembla molt pobre. La creixent incorporació de descripcions de manuscrits a la xarxa ha fet visibles un gran nombre de materials en francès. En una pàgina dedicada a les diferents versions de la llegenda en francès i en occità, Grange (2018) parla de més de cent còpies només per a la versió més coneguda de la *Vie* en vers (incipit «Après la sainte passion»). La xifra pot semblar exagerada, però una ràpida mirada a catàlegs de subhastes dels segles XIX i XX permet identificar més d'un centenar d'entrades corresponents al voltant d'una quarantena de còpies de textos sobre la santa, dels quals una vintena en col·leccions privades.¹⁷ Cal tenir en compte, però,

13. Inventari fet establir per la seva vídua el 1411: «Ítem, un libre de santa Margarida».

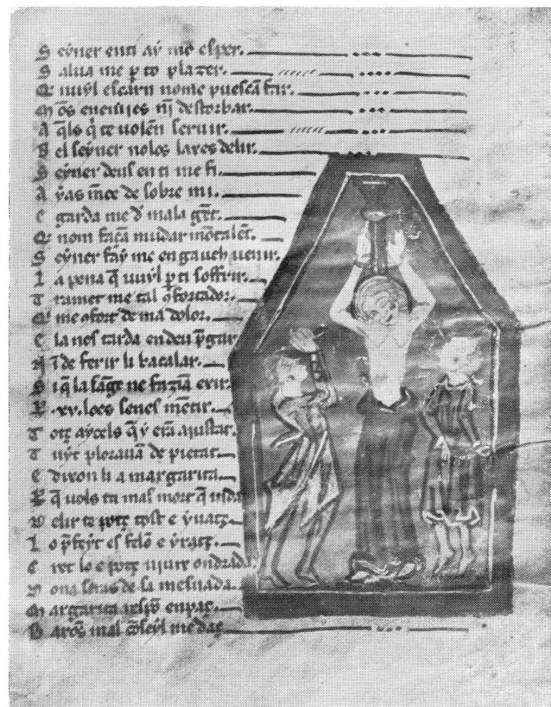
14. Encant dels llibres establert pel notari Gabriel Canyelles el 1413: «Ítem, dos libres de paper en forma de IIII cartes lo full, en lo qual ere pintade la *Instòria de sancta Margarida*, al frayre preycador que lig a la Seu».

15. Inventari de 1439: «Primo, hun libre de paper ab posts, petit, en què és escrita la vida de santa Margarida, ystoriat».

16. Inventari de 1460, establert pel notari J. Sallés: «Altro libre scrit en paper ab coberta de pregamí en què és la vida de sant Segimon e de santa Margarida».

17. La quantificació ha estat extreta a partir del buidat de catàlegs de llibreters antiquaris i subhastes i de catàlegs de biblioteques de la Schoenberg Database of Manuscripts (<<https://sdbm.library.upenn.edu/>>, [21/02/2021]). Tot i la dificultat de la consulta (la *Vida* entra per títols molt diferents, i en molts casos és difícil saber si es tracta de la llegenda llatina o de la *Vida* en francès o en occità) i la poca uniformitat de les dades que proporciona, el llistat és contundent.

que a banda de la probable diferència del nombre de còpies en origen, en estreta relació amb el volum de parlants, les característiques i sobretot l'ús que es donà a certa categoria de textos —com el que ara ens ocupa— poden haver-ne facilitat la desaparició (Cingolani 1990: 100). La majoria de les còpies individuals de la *Vida* referenciades en catàlegs corresponen a manuscrits il·luminats en pergami; el fet de ser obres d'un cert luxe n'ha facilitat la conservació, com ha afavorit la dels llibres d'hores. La conservació de volums més senzills és més rara, i fa d'aquest breu manuscrit un testimoni preciós.

IMATGE 4 · Manuscrit de la «Vida de sant Margarida» copiat, segons el seu editor (Jeanroy 1899), a Catalunya a finals del segle XIII. Pertanyia a la biblioteca del marquès de Castrillo i, tot i que se'n tenien notícies al llarg del segle passat, avui es troba desaparegut. La fotografia reproduïx els v. 169–196.

➤ 3. La *Vida* i els escrits amulètics

Com han remarcat diversos estudiosos (Cerdà 1987; Lannutti 2012; Grange 2017), una part important de la veneració a la santa està lligada al seu rol com a santa patrona de les parteres. El seu ressorgiment intacte del ventre del drac Rufus asseguraria a les seves devotes que el fill que sortiria del seu ventre estaria lliure de tot mal, i que elles

sortirien igualment indemnes d'aquell moment tan difícil per a les dones fins a temps recents.

El manuscrit del fons Rubió ens transmet de manera íntegra un fragment concret situat cap al final de la *Vida*, que inclou la pregària de la santa, la seva mort i l'ascensió al cel de la seva ànima. Com s'ha comentat anteriorment, les característiques del plec que conté el fragment permetrien pensar en la seva transmissió no només com a part d'un volum, sinó també com a text exempt. De fet, un volumet petit com *Br* permetria perfectament al devot o devota dur sempre al damunt el relat de la passió, i accedir, per tant, a la protecció divina en els termes per ella requerits: en cas d'anar de part o de témer mort sobtada, el portador o portadora rebrien automàticament la protecció de la santa.

Tot i les diferències, es podria considerar que *Br* assumiria una funció d'amulet similar a la que presentava el «sachet accoucheur» d'Alvèrnia amb la seva versió simplificada de la llegenda de Margarida (Aymar 1926; Brunel 1926). Aquest darrer document, malauradament en localització desconeguda, no és l'únic exemple d'una vida de la santa utilitzada com a amulet textual amb finalitats protectores. El 1977 el Musée National des Arts et Traditions Populaires de París va adquirir un amulet similar, un full de pergami plegat de tal manera que delimita vint-i-cinc fulls o caselles amb la vida de la santa en francès, acompanyada d'altres oracions (Skemer 2006: 245).¹⁸ I la Wellcome Medical Library o la Pierpont Morgan conserven petits rotlles amb versions de la *Vida de Santa Margarida* en vers francès,¹⁹ utilitzats igualment com amulets femenins: la tira de pergami podia embolicar el ventre de la partera en el moment crucial.

18. El Musée National des Arts et Traditions Populaires (MNATP), creat el 1937, va tancar les seves portes al públic el 2005. Les seves col·leccions van passar a formar el nucli del Musée des Civilisations d'Europe et de la Méditerranée (MuCEM), inaugurat el 2013 a Marsella. L'inventari de les col·leccions no és encara íntegrament accessible, però cal suposar que l'amulet en forma part.

19. Nova York, Pierpont Morgan Library, ms. M 779 (<<https://www.themorgan.org/manuscript/143964>>), mitjan s. xv i ms. M 1092 (<<https://www.themorgan.org/manuscript/160675>> [21/02/2021]), datat el 1491. Sobre els amulets femenins en forma de rotlle, vegeu Skemer (2001).

IMATGE 5 · Manuscrit de la «Vida de santa Margarida» copiat a la zona tolosana cap a mitjan segle XIV (Tolosa, Bibliothèque Municipale, ms. 1272, f. 1v).

L'àmbit català no fou aliè a aquests tipus de pràctiques preventives o guaridores. De l'ús de fórmules màgiques, conjurs i amulets per protegir els cristians de diferents perills ens en parla Eiximenis en el *Llibre dels àngels*: en el quart tractat explicita diverses maneres de fer fugir els dimonis, entre els quals hi ha la fabricació d'amulets i la recitació d'algunes pregàries (Martí 2003).²⁰ L'existència d'amulets textuais d'origen català està documentada, tot i que no estiguin tan identificats com els d'altres àrees geogràfiques; el més conegut seria, probablement, un amulet en pergami adquirit recentment per la Universitat de Princeton basat en les armes de la passió (Skemer 2018; Hartman 2019). En els darrers anys, els estudis sobre manuscrits i textos relacionats amb la medicina han fet aflorar un gran nombre d'ora-

20. Agraïxo a Sadurní Martí, excel·lent coneixedor del menoret, les referències als amulets i conjurs en l'obra d'Eiximenis.

cions, pregàries, invocacions i altres textos destinats a guarir les malalties i tranquil·litzar els esperits a través de la pràctica devocional.²¹ En el cas de *Br*, la hipòtesi de la utilització del manuscrit amb la *Vida de santa Margarida* amb funcions protectores semblaria reforçada pel fet que, cap a finals del segle xv o principis del segle xvi, el plec fou relligat amb un altre que contenia oracions i fórmules amb objectius similars, destinades a ser invocades en cas de perill de mort. Fem un repàs dels textos que formen el conjunt.

3.1. *Vida de santa Margarida*

La primera unitat transmet la pregària feta a Déu creador per santa Margarida en favor dels seus devots, en la qual es presenta com a intercessora d'aquells que, com a pràctica devocional, posseeixin o llegeixin la seva passió. L'oració va seguida de la narració de la mort de la santa per decapitació, malgrat les objeccions del botxí, que només actuarà després de la seva insistència. La mort va acompanyada per un terratrèmol i els àngels acompanyen l'ascensió de la seva ànima al cel.

La comparació amb els altres testimonis de la versió curta que transmeten la pregària (*T, M i A*; vegeu la Taula que presentem en apèndix) mostra que el manuscrit Rubió fa una ampliació d'alguns passatges, sobretot el de la pregària: a més de les peticions relatives al deslliurament de la mort sobtada i dels pecats, i de protecció de les parteres i dels seus fills, demana per la conversió dels infidels i per la protecció, en general, dels qui l'honoraran. Aquesta ampliació faria que el text pogués ser útil com a protector no només per a les parteres o les persones en perill de mort, sinó per a tots els seus devots de manera general.

3.2. Oració a la Mare de Déu en l'hora de la mort

El primer text de la segona unitat és igualment una oració per tal de demanar la intercessió en l'hora de la mort, adreçada, en aquest cas, a Maria. La pregària reprèn o recrea un seguit de lloances presents a les lletanies marianes,²²

21. Vegeu la base de dades de manuscrits i textos mèdics del projecte SCIÈNCIA.CAT.

22. A finals del segle xv i principis del xvi el nombre de títols o advocacions presents a les lletanies marianes

així com algunes expressions extretes del *Salve Regina* («E doncs, advocada nostra, aquells teus vuyls misericordiosos gira'ls vers mi»). La pregària va precedida per la fi d'una altra oració a la Mare de Déu, que havia de començar en un plec anterior.

Una versió molt similar d'aquesta oració es troba copiada en un petit volumet de butxaca, també d'un sol plec, datat pels seus editors a la segona meitat del segle xv i provinent del mas Can Borrell, de Sant Hilari de Sacalm, actualment a la col·lecció particular d'Àngel Serradensanferm, a la mateixa localitat.²³ En aquest volumet, l'oració va precedida per una introducció que n'especifica la utilitat:

Aquesta oració és de la Verge Maria, e à aytal propietat: que tota persona qui la digue ho lla fassa dir ho lla port ab bona devoció no li cal aver pahor que moyra a mala mort, et tota dona qui vage de parts e la tingue sobre si no li cal aver pahor que moyra del part, ni aurà l'infant mort, ni afollat de negunes membres, ni-s porà afollar ni lli cal aver pahor de mals sperits; e si neguna persona serà endimoniade e que li ligen aquesta oració v veguades, lo mal esperit se na yrà espaventablement, e no porà morir en ayga ni en foch ni en batalla, no porà morir sens confessió e serà gordat de tot perills.

(Vila & Sierra 2012: núm. 21)²⁴

Com veiem, es tracta pràcticament dels mateixos supòsits per als quals era útil el port de la *Vida de Santa Margarida*; el volumet inclou deu altres oracions per a les parteres (Vila Sierra 2012: núm. 22 i 25).

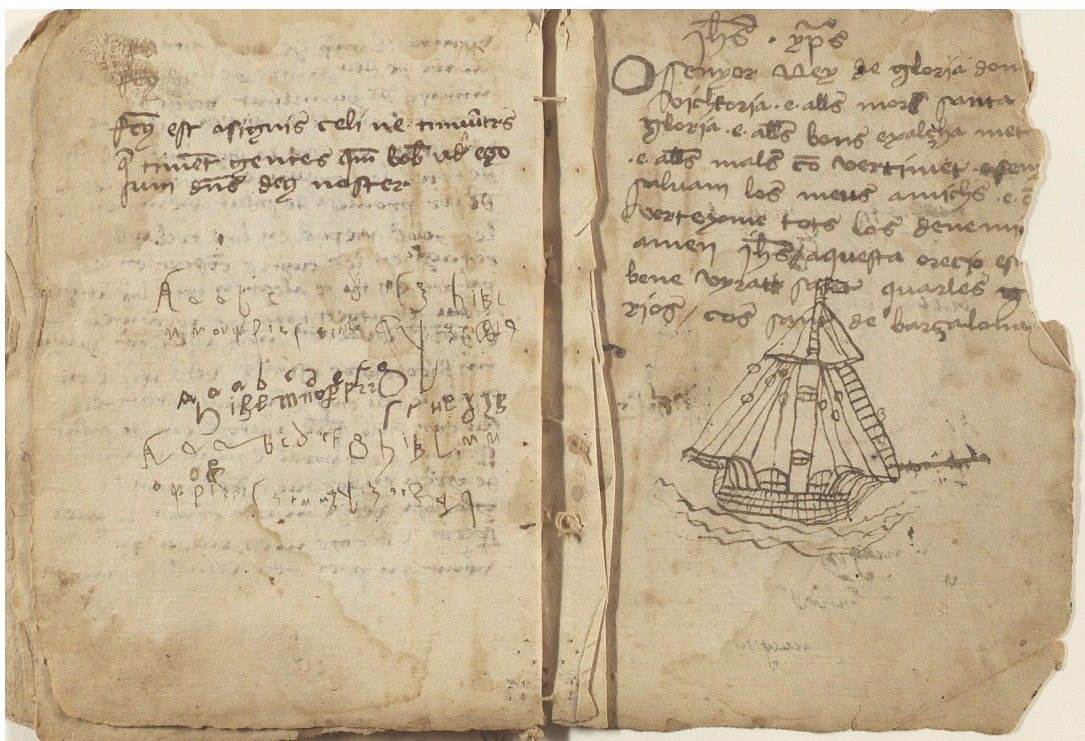
era divers i canviant; l'estructura i les advocacions actuals van ser fixades per un decret pontifical de Climent VIII el 1601. És molt possible que diverses de les fórmules presents a l'oració fossin extretes d'algunes de les lletanies en ús a finals del segle xv.

23. El volumet fou descobert a principis del segle xx per Francesc Carreras Candi (1921-22), que n'edità alguns textos. Un segle després, Pep Vila i Eduard Sierra el localitzaren en la col·lecció particular esmentada i en feren l'edició completa (Vila & Sierra 2012). Descriu a SCIÈNCIA.CAT DB 0p5155 [07/02/2021].

24. Per coherència amb els criteris seguits en l'edició dels textos del manuscrit Rubió, s'han modificat lleugerament la puntuació i l'accentuació.

IMATGE 6 · Manuscrit de la «Vida de santa Margarida»: decollació de la santa (Biblioteca de Catalunya, ms. 9605/2, primera unitat, f. 3v-4r, pas del segle XIV al XV).

IMATGE 7 · Fórmules de protecció contra les tempestes (vegeu 4.3) i oració a Carles de Viana (4.4) (Biblioteca de Catalunya, ms. 9605/2, segona unitat codicològica, f. 6v-7r, pas del segle XV al XVI).

3.3. Fórmules de protecció contra les tempestes

A continuació de l'oració anterior, sense solució de continuïtat, hi ha dues fórmules que es troben utilitzades sovint com a protecció contra les inclemències del temps.²⁵ La primera, «Christus Rex, venit in pace. Deus verus homo factus est», atribuïda a la Sibilla de Cumes, fou inscrita durant l'edat mitjana i l'època moderna en diferents objectes, sobretot en campanes, per la creença popular del poder del seu so per calmar els elements (Favreau 2009: 1310), però també en altres llocs (llindes, pedres planes, monedes...).

La segona, «A signis celi ne timueritis que timent gentes | quia vobiscum ego sum, dominus Deus vester», sembla remetre als mots de Jeremies que exhorten els jueus a no témer el rei de Babilònia, perquè Déu està amb ells («A signis caeli ne timueritis, que pavent gentes» i «... quia vobiscum sum ego», Jr 10:2 i 42:11). A l'edat mitjana, però, la frase sembla haver estat utilitzada amb força variants com a fórmula per protegir-se de les tempestes. Joan de Salisbury, en un fragment del *Policraticus* dedicat a aquest tema, recomana que, en cas de llamps, es faci el signe de la creu recitant la invocació «A signis coeli ne timueritis, quae timent gentes | quia ego vobiscum, dominus Deus vester» (*Policraticus*, Lib. I, cap. XIII, § 33).²⁶ La fórmula apareix després copiada en alguns manuscrits i impresos com a prevenció contra els llamps i les tempestes.²⁷

25. Eiximenis, en el *Llibre dels àngels* (4.45) diu que les tempestes són induïdes pel dimoni, i que es conjuren mitjançant el tocament de campanes i la recitació d'oracions especials; fa una referència especial als mariners, particularment afectats per les maltempsades (Martí 2003: 156).

26. No hi ha una edició completa del *Policraticus*; la més accessible continua essent la de la *Patrologia latina*, vol. 199, col. 414B.

27. «Verba contra fulmen», Ginebra, Bibliothèque de Genève, ms. Lat. 91, f. 328v (<<https://www.e-codices.unifr.ch/fr/description/bge/lat0091/Jeger>> [21/02/2021]); i a la fi d'un llibre d'hores imprès a París a principis del segle XVI, en una pregària a sant Eduard contra les tempestes (*Horae beatae Virginis Marie ad usum Sarum*, París, Antoine Verard, [1503-1505], f. 134v, <<http://www5.kb.dk/permalink/2006/manus/9/eng/134+verso/?var=>> [21/02/2021]). D'aquest volum, extraordinari per diferents raons, se'n conserven cinc còpies (descripció parcial a <<http://manuscripts.org.uk/chd.dk/inc/perg19.html>> [21/02/2021]).

3.4. Oració a Carles de Viana (*Oratio beati Karoli*)

La darrera oració, en forma de breu poema, està adreçada a un personatge que l'autor anomena «beneuyrat sant Quarles g[lo]riós, cos sant de Barcelona». El destinatari de la pregària és el príncep Carles de Viana, fill de Joan II i lloctinent general de Catalunya; el príncep, molt popular a Catalunya, morí a Barcelona el 1461 i ben aviat se li començaren a atribuir miracles. La menció a les relíquies («cos sant») de Carles ens permetria datar el poema entre la data de la mort i 1491, any en què el cos fou traslladat a Poblet. En una imatge quasi coetània del príncep, impresa probablement l'any de la seva mort,²⁸ se'l representa com a un sant taumaturg; de fet, en un dels testimonis d'aquest poema el text ve precedit per la rúbrica «*Oratio beati Karoli*». L'oració i el seu context polític han estat estudiats recentment a partir dels tres testimonis fins ara identificats (Mahiques 2014).²⁹

Les referències en els diversos textos a la mort sobtada i a les tempestes, així com el dibuix d'un vaixell, indueixen a relacionar l'autor de la segona unitat amb el món mariner —potser un patró de vaixell o un armador, tenint en compte la seva cultura escrita—, segurament de la ciutat de Barcelona, pel poema de Carles de Viana; les mesures del plec el feien fàcil de portar en una butxaca o al sarró. Ell mateix, o un posseïdor posterior del mateix entorn, haurien recuperat el plec amb la passió de santa Margarida i l'haurien afegit al recull d'oracions per a augmentar el seu grau de protecció. La presència d'un fragment de la *Vida de santa Margarida* en un registre marítim (*P*) fa pensar que la història era coneguda en aquests ambients, en els quals la mort sobtada i les tempestes letals eren realitats ben presents.

28. Madrid, Biblioteca Nacional de España, invent/42365 (gravat).

29. València, Arxiu del Reial Col·legi-Seminari de Corpus Christi, ms. s. núm. (*Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, òlim ms. V-24), f. 135vb; Vic, Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic, còdex 233, f. 14v (traducció d'Antoni Canals del Valeri Màxim, en un full en blanc «*Oratio beati Karoli*»); i el gravat de Madrid, Biblioteca Nacional de España, esmentat a la nota anterior.

➤ 4. Edició dels textos del ms. 9605/2 de la Biblioteca de Catalunya

S'ofereix a continuació una edició seguint criteris interpretatius, desenvolupant les abreviatures i puntuant i accentuant el text segons les normes actuals, per a una major llegibilitat.³⁰

4.1. *Vida de santa Margarida* (f. 1r-4v)

- [f. 1r] «Clam-te mercè que los cristians
Tu faces viure justs e sants,
e perdona-los lurs peccats
per tal que sien tots salvats.
5 E prech-te que los menys crehents,
si tots són desconexents,
que tots se puxen convertir
e batejats puxen morir
perquè venguen a salvament,
10 e que-t facen tot honrament,
e que-t coneguen com a Senyor,
com a ver Déu e creador.
Enquare-t vull demés pregar
que d'altres dons me vulles dar.
15 Que tot hom que ma passió
tindrà dedins en sa maysó
[f. iv] escrita en paper o en pergamí,
o en romanç o en latí,
que los infants que y naxeran
20 no hagen mal ne algun dan,
no sien muts, ne sorts, ne cechs,
ne carmenats, orbs, ne contrets,
ne hagen mal de espaventia
de mal sperit nuyt ne dia.
25 Encare-t prech, per caritat,
que hages mercè e pietat
de dona que en part irà,
ne la dolor la tocarà,
ne farà ma passió legir
30 haurà memòria de mon martir,
que ella no prenga algun dan
ne atanbé lo seu infant.

30. A més dels textos amulètics, s'edita el poema amorós inclòs al darrer full del quadern (vegeu 1.2). La temàtica l'allunya, aparentment, de la resta de les oracions del quadern, però el seu autor va pensar que li era útil recollir-ho allà mateix; tant les oracions com la composició amorosa són indicadors de la seva cultura i dels seus interessos —i el poema, en concret, de la seva cultura literària. Es tracta d'una variant d'una cançó tradicional de comiat i restitució de regals, «Partit havem companyia» (Romeu 2000: 297–298), versionada al segle XVI per diferents autors (Pere Serafi, Joan Timoneda i Galceran Durall). Agraeixo a Maria Toldrà l'ajut en la identificació del text.

- [f. 2r] Encara te deman altra do:
que tothom qui ma passió
35 sobre si portar volrà
e bellament la guardarà,
que tu, Senyor, no·l leys morir
a mort sobtana, ne perir.
E d'altre te prech, lo meu Senyor,
40 que tu que·m guarts de deshonor
tot home, dona e infants,
que si ells són ve[r]s cristians
e·n aquests segle me honraran
de açò que de bon just hauran,
45 bel Senyor, hages-los mercè
que no pusquen peccar en re».
E com tot açò ach finit
tots ausiren aquí gran brogit
[f. 2v] de terratrèmol qui vench gran.
50 Tots caygueren —tal pahor han—
e Margarita atressí.
Mas una veu vench, e dix-li:
«Margarita, bé has obrat
com dels peccadors te ha membrat
55 e as fetes pregàries e oracions
hon tu he hauràs bons gasardons.
E tot quant tu has demanat
per Jhesucrist te és atorgat,
qui ja prop de ací te espera
60 per tal que es mostre la carrera
de paradís que has guanyada,
d'on tots temps seràs honrada».
E Margarita girà·ss'i
e al poble dix axí:
65 «Senyors e frares, per mercè
vos prech que us remembre de me,
cor a mi de vosaltres membrar m'è.
E prech a Déu, qui poder ne ha,
que ell vos do obre a ffar
70 hon les ànimes puxau salvar».
E puys dix al sargant:
«Amich, acostats-vos avant,
ffeu-me lo cap del coll partir,
que yo, cert, no vull pus romanir».
75 Lo saig dix que no ho faria
ne tan sancta verge no mataria:
«Que Déu veig ab tu estar,
no t'auciré, car no u deig far».
Ella respòs: «Sí, faràs bé,
80 que ab Jhesucrist te acabaré,
que com morràs seràs salvat.
E fes-te avant, toll-me lo cap
que aytambé ho as a ffar,
pus ton senyor t'o vol manar.
85 E dich-te que si no ho fas,
en paradís no entraràs».
Ladonchs, aquell ach gran pahor,
va pendre lo collar; ab dolor,

a Margarita perdó demanà,
 90 ella tantost lo li donà,
 e puys va-li gran colp dar
 e lo cap del cors levar.
 E quant lo cap li ach levat,
 lo saig estech tot esglayat
 95 e va caure quax mort en terra,
 sí que la gent que aquí era,
 com veheren que a Margarita havien tolt lo cap
 es cuydaven tots que lo saig fos mort,
 e van-lo confortar molt fort.
 100 E cant fou un poc confortat,
 Jhesucrist ha fortment pregat
 que li perdó ço que fet ha,
 que Margarita lo y demanà.
 E puys veheren àngels luhents
 105 que se'n muntaven bellaments
 la ànima de santa Margarida,
 que era passada de aquesta vida
 alt sus al cel, a Déu lohant.
 E com veheren la virtut grant,
 110 prenen lo cors aquella gent,
 aquells qui eren justats aquí present,
 e meteren-lo en la ciutat.
 E lo prefet han molt pregat
 que aquell poguessen posar
 115 en loch hon lo puxen honrar.

4.2. Oració a Jesucrist i a la Mare de Déu en l'hora de la mort (f. 5-6)

[f. 5r] [...]ment que sie saul en la glòria del vostre car ffill, senyor Déu Jhesuchrist. Amén.

Jhesuchrist, fill de Déu, oges-me, fill de la Verge, solta'm, Salvador de tot lo món, ajuda'm. Santa Maria, mare de Déu, dona piadosa, benigna e digna de tota laor, pregau per mi, dona misericordiosa. De tots cels que a Tu se reclamen, prega'l per mi, o belesa dels àngels, flor dels patriarques, desig dels profetes, tresor dels apòstols, glòria dels perveres [sic], ornament de les verges. Pregua'l per mi, o exalçament sobre les companyies dels àngels, pregau e ajuda'm. Del mal passat, present e esdevenidor, no-m desempa[r]s en [5v] aquela hora espaventable que exirà l'ànima del meu cors. O dona gloriosa, conforta'm en aquela hora del Judici, que pusqua venir e entrar dins les portes de paradís davant lo teu gloriós fill, e sia digne de veure la glòria del teu fill e haver alegria perdurable sens fi ab Ell. O dona molt santa, esposa de Jhesuchrist, o dona piadosa, o dona misericordiosa, o filla de Déu, estela de la mar, glòria de Jherusalem, alegria de Israel, consolació de tot lo món e haver, comensament sens fi, ages mercè de mi, flor de netura, ros[a] de humilitat, liri de la tera, pomer del cel, puritat dels elements, esperança dels desconsolats, font de pietat, celer de [6r] virtuts, camp de virgini-

tat, mare de Déu, mare <de> misericordiosa, mirayll de humilitat, verge de caritat, temple de saviesa, palau de honestat, on està la dignitat, belesa de totes les creatures e vera belesa del cor, promesa de salut, remey en les dolós, repòs en los treballs, refugi en les cuytes, confort en les pahors, en Tu se alegren tots los àngels e a Tu serveyen tots los arcàngels. E doncs, advocada nostra, aquells teus vuyls misericordiosos gira'ls vers mi, e enclina lo teu cap a la magestat del teu car ffill, que m'ajutgs e-m do salut espiritual e corporal e inluminament de gràcia. En les tues santes mans, gloriosa verge Maria, coman lo meu sperit e lo cors meu. Amén.

4.3. Fórmules de protecció contra les tempestes (f. 6r-6v)

1. Christus Rex, venit in pace. Deus verus homo [f. 6v] factus est.

2. A signis celi ne timueritis que timent gentes, quia bobis ad ego sum, dominus Deus noster [sic].³¹

4.4. Oració a Carles de Viana (*Oratio beati Karoli*) (f. 7r)

[f. 7r] Jhesus Christus,
 O Senyor, Rey de glòria,
 Dona[m] victòria
 e alls mors santa glòria,
 e alls bons exalçame[n]t,
 e alls mals convertime[n]t.
 E, Seny[or], salva'm los meus amichs,
 e converteix-me tots los denemi[ch]s.
 Amén.

Jesús. Aquesta oreció és [del] beneuyrat sant Quarles g[lo]riós, cos sant de Barçalona.

4.5. Poema amorós³²

[f. 8v] Pus que pa[r]tim compa[n]yia,
 e no-nss volem bé ni mall,
 no tingau res que meu sia:
 tornau-me l'adeu-siau.

En vostres falses maner[e]s
 lonch tems m'i aveu pasat,
 tots gor[n]s fets-me bela cara
 en semblada d'amistat.
 No m'useu de sobreria,
 si de mi no uss à-grada[t],
 no v[au]lau res que meu sia:

31. Per «quia vobiscum ego sum, dominus Deus vester».

32. El text, escrit a ratlla seguida i amb les estrofes separades per una línia horitzontal, es troba al final del recull i és de difícil lectura: els marges inferior i lateral esquerre han sofert mutilacions, i hi ha nombroses taques provocades pel desgast. Agraixo a Maria Toldrà i a Sarduní Martí els suggeriments de lectura.

tornau-me l'adeu-siau

La vostra desconexença
mi ffa dessenamorar,
que ga no y é amistansa,
Senyora, per vos amar.
Nina que mas-ay-madas
muda, deu-li om fer atretal.
Pus que n'è, galant senyora,
feu-me lo mal que [...]
no] tingau res ca [meu sia:
tornau-me l'adeu-siau].

➤ Referències bibliogràfiques

- AYMAR, Alphonse, 1926: «Contribution à l'étude du folklore de la Haute-Auvergne. Le sachet accoucheur et ses mystères», *Annales du Midi*, 38.149–150, 273–347.
- BARTSCH, Karl, 1871: «Zur provenzalischen Literatur. IV, Provenzalisches aus Schweden», *Jahrbuch für romanische und englische Literatur*, 12, 1–17.
- BITECA = *Bibliografia de textos antics catalans, valencians i balears*, ed. Gemma Avenoz, Lourdes Soriano, Vicenç Beltran, <<http://bancroft.berkeley.edu/philobiblon/>> [21/02/2021].
- BOFARULL Y MASCARÓ, Próspero de, 1857: *Documentos literarios en antigua lengua catalana (s. XIV–XV)*, Barcelona, Imprenta del Archivo.
- BRUNEL, Clovis, 1926: «Une nouvelle vie de sainte Marguerite en vers provençaux», *Annales du Midi*, 38.151–152, 385–401.
- BRUNEL, Clovis, 1935: *Bibliographie des manuscrits littéraires en ancien provençal*, Paris, Droz.
- CARRERAS CANDI, Francesc, 1921–22: «Lo passament de la Verge Maria», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 10.73, 196–222.
- CERDÀ, Jordi, 1987: *La Llegendà de Santa Margarida a Catalunya*, tesi de llicenciatura dirigida per Isabel de Riquer, Barcelona, Universitat de Barcelona.
- CERDÀ, Jordi, 2008: «Un altre fragment català de la Vida de Santa Margarida», *Miscel·lània Gabriel Oliver Coll*, Barcelona–Palma, Publicacions de la Universitat de Barcelona–Estudi General Lullà, 9–17.
- CINGOLANI, Stefano Maria, 1990: «La Vida de sant Alexi catalana: noves rimades didàctico-religiose fra Catalònia e Occitània», *Romanica Vulgaria Quaderni*, 12 [= *Studi catalani e provenzali*, 88], 79–112.
- DURAN I SANPERE, Agustí, 1917: «Notícia de llibres en inventaris de Cervera», *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 4, 127–135.
- FAVREAU, Robert, 2009: «Sources des inscriptions médiévales», *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 153.4, 1277–1330.
- FRANK, Istvan, 1949–50: «La vie catalane de sainte Marguerite du manuscrit de Barcelone», *Estudis Romànics*, 2, 93–106.
- FRANK, Istvan, 1951: «Les *Varia Codicum Fragmenta* des Archives Capitulaires de la cathédrale de Barcelone», *Scrinium*, 1, 14–17.
- GRANGE, Huw, 2017: «St Margaret of Antioch and her Sublime/Object Bodies», *Saints and Monsters in Medieval French and Occitan Literature: Sublim and Abject Bodies*, Cambridge UK, Legenda, 14–39.
- GRANGE, Huw, 2018: «The Lives of St Margaret of Antioch in Medieval French and Occitan», *Saints and Monsters in Medieval French and Occitan Literature*, <<http://huwgrange.co.uk/margaret.html>> [21/02/2021].
- HARTMAN, Marie, 2019: «*Domini est salus*. Gebetspraktische Aspekte in Text und Bildausstattung des Amulets ms. Princeton 235», *Das Mittelalter*, 24.2, 409–430.
- HERNANDO, Josep, 1995: *Llibres i lectors a la Barcelona del s. XIV*, Barcelona, Fundació Noguera.
- IGLESIAS, Josep Antoni, 1996: *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XV*, tesi doctoral dirigida per Jesús Altoro, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona.
- JEANROY, Alfred, 1899: «Vie provençale de sainte Marguerite d'après les manuscrits de Toulouse et Madrid», *Annales du Midi*, 11.49, 17–55.
- JUNYENT, Eduard, 1943: «Repertorio de noticias sobre manuscritos catalanes entresacadas de los inventarios de la “Curia Fumada” de Vic», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 16.1, 57–86.
- KELLER, Hans-Erich (ed.), 1990: «Le culte de sainte Marguerite», *Wace. La Vie de Sainte Marguerite*, Tübingen, Max Niemeyer, 5–21.
- LANNUTTI, Maria Sofia, 2012: *Vita e passione di Santa Margherita d'Antiochia. Due poemetti in lingua d'oc del XIII secolo*, Florència, SISMEL–Edizioni del Galluzzo.
- MAHIQUES CLIMENT, Joan, 2014: «“O Senyor, rei de glòria” / “Senyor, rei de glòria”: difusió i significat de l'Oratio beati Karoli», *Estudis Romànics*, 36, 245–272.
- MANETTI, Roberta, 2012: *La passione di Santa Margherita, testo occitano del XIII secolo*, Florència, Alinea.
- MARTÍ, Sadurní (ed.), 2003: Francesc Eiximenis, *Àngels e demonis*, Barcelona, Quaderns Crema.
- MASSÓ I TORRENTS, Jaume, 1932: *Repertori de l'antiga literatura catalana. La poesia*, vol. 1, Barcelona, Alpha.
- NIIRANEN, Susanna, 2016: «Apothecary's Art as a Contact Zone in Late Medieval Southern France», *Multilingualism in the Middle Ages an Early Modern Age*, Berlín, De Gruyter, 207–232.
- ROMEU I FIGUERAS, Josep, 2000: *Corpus d'antiga poesia popular*, Barcelona, Barcino.
- RUBIÓ I BALAGUER, Jordi, 1984 [1949]: *Història de la literatura catalana*, vol. I, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat [publicat inicialment en castellà dins *Historia general de las literaturas hispánicas*, dir. Guillermo Díaz Plaja, vol. I, Barcelona, Vergara, 1949].
- RUBIÓ I LLUCH, Antoni, 1908: *Documents per l'història*

- de la cultura catalana mig-eval*, vol. I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- SANCHIS SIVERA, Josep (ed.), 1934: Vicent Ferrer, *Sermmons*, vol. II, Barcelona, Barcino.
- SCHERLING, Eric von, 1931: «Catalogue of Manuscripts», *Rotulus: a Quarterly Bulletin for Manuscript-collectors*, 1.2, 23-44, <http://www.islamicmanuscripts.info/reference/old_books/Rotulus-1-2-193104.pdf> [21/02/2021].
- SCIÈNCIA.CAT = *Sciència.cat DB*, coord. Lluís Cifuentes, Universitat de Barcelona, 2012, <<http://www.sciencia.cat/scienciadat-db>> [07/02/2021].
- SKEMER, Don C., 2001: «Amulet Rolls and Female Devotion in the Middle Ages», *Scriptorium*, 55, 197-227.
- SKEMER, Don C., 2006: *Binding Words: Textual Amulets in the Middle Ages*, University Park (PA), The Pennsylvania State University Press, 239-248.
- SKEMER, Don C., 2018: «Arms against Demons and Death: Text and Image in a Catalan Amulet of the Mid-fifteenth Century», *Magic, Ritual and Witchcraft*, 13.3, 313-339.
- TRANSLAT = *Cens de Traduccions al Català Medieval fins a 1500* (9 de juny de 2012), ed. Lluís Cabré i Montserrat Ferrer, <<https://www.narpan.net/translat-db.html>> [21/02/2021].
- TRIJUEQUE, Pere, 1992: «Inventari del castell de Vila-Romà (1411)», *Estudis del Baix Empordà*, 11, 33-44.
- VILA I MEDINYÀ, Pep; SIERRA I VALENTÍ, Eduard, 2012: «Textos populars catalans dels s. xv-xvi: un apòcrif assumpcionista, una còpia dels *Amonestaments* de Turmeda, una representació nadalenca i unes oracions supersticioses», *Quaderns de la Selva*, 24, 27-54.

IMATGE 8 · Santa Margarida puja al cel (Tolosa, Bibliothèque Municipale, ms. 1272, f. 4v).

Apèndix: Taula comparativa del fragment final de la *Vida de santa Margarida*

A fi de permetre la comparació de les característiques textuais i lingüístiques, s'han reproduït les edicions més apropiades a la transcripció del manuscrit original, tot afegint-hi la puntuació per facilitar-ne la lectura.

L'acarament del mateix episodi en els diferents testimonis que el transmeten permet veure fàcilment que entre la versió transmesa pel manuscrit Rubió i les que ofereixen els manuscrits de Madrid i Tolosa o el sac amulet d'Orlhac hi ha diferències notables, tant en la llargada (115 versos en el primer contra 54/55 en la versió de *M i T* o 29 en la versió abreujada d'*A*), com en l'ordre del contingut enunciat (els precés fets per Margarida en *Br* no tenen el mateix ordre ni són exactament els mateixos que en les altres versions). Els mots rimats, pràcticament idèntics a *M i T*, difereixen fortament a *A* i a *Br*; cal remarcar que aquest darrer manuscrit és el que presenta les rimes més regulars de tots quatre testimonis. Pel que fa a la llengua, Lannutti identifica *M, T* i *A* com a occitans, mentre que la morfologia verbal i els usos semàntics identifiquen clarament el manuscrit Rubió, més tardà, com a català.

Barcelona, BC, ms. 9605/2 (*Br*)
(fons Rubió)

Madrid, Marquès del Castrillo (*M*)
(Jeanroy 1899)

Toulouse, BM, ms. 1272 (*T*)
(Jeanroy 1899, confrontat amb el ms.)

Orlhac, Sachet accoucheur (*A*)
(Brunel 1926)

Pregària de Margarida

«Clam-te mercè que los cristians
Tu faces viure justs e sants,
e perdona-los lurs peccats
per tal que sien salvats.
5 E prech-te que los menys crehents,
si tots són desconexents,
que tots se puxen convertir
e batejats puxen morir
perquè venguen a salvament
10 e que-t facen tot honrament,
e que-t coneguen com a Senyor,
com a ver Déu e creador.
Enquare-t vull demés pregar
que d'altres dons me vulles dar:
15 que tot hom que ma passió
tendrà dedins en sa maysó
scrita en paper o en pergamí
o en romanç o en latí,
que los infants que y naxeran
20 no hagen mal ne algun dan
no sien muts, ne sorts, ne cechs,
ne carmenats, orbs, ne contrets,
ne hagen mal de espaventia
de mal sperit nuyt ne dia.
25 Encare-t prech, per caritat,
que hages mercè e pietat
de dona que en part irà,

«Bel seyner Deu, que mesurest
ab ton palm lo cel e[ll] formest,
e puyx la teira ab la mar
510 e tot lo mon volgist formar,
Seyner, tu oyas m(a)'oracion:
e a totç (ay)cels qui ma passion
legiran o audiran dir,
Seyner, (tu) fay lur(s) peccatç delir.
515 (E) qui en ma gleisa fara
lum de ço qu[e]' a bon dreyt aura,
bel Seyner, que li seu peccat[ç]
ja mas no-l sian demandat[ç]
Seyner, encara us quier un don,
520 que tot hom qui ma passio
en son poder aver poyra
de mort subtana no muira
tant com ab si la portara
e belament la guardara.
525 E nuylla fempna qu'estara
en peril, cant en part ira
e la fara [en si] legir,
Seyner, no la leyxes perir.
Seyner, encara't vuyl pregar
530 qu'un altre do-m vuyllas donar:
que tot om qui la leïra
e-n sa mayson la tendra,

470 «Bel senher Dieus, que mi formest
e ab ta ma le cel formest,
e pueysh la terra e la mar
per tot entorn es .i. tron,
Senher, tu m aujas ma oratio:
475 a totz que ma [pa]ssio
legiran o auziran legir,
Senher, faytz totz les pecat delir.
Que en ma gleysa luminaria fara
d'ayso que bon dreyt aura,
480 bels Senher, les sieu peccatz
ja mays no-ls sia demandatz.
Senher, encaras vos quier .i. do,
que totz hom que ma vida ni ma passio
en son poder aver poyra
485 e belament la gardara
a mort soptana no mora
tant cum am si la portara.
E nulha femna que penara
e ma passio sobre si legir fara,
490 Senher, gran merce te quier,
que tu no laysches perir.
Senher, enquaras te vuelh pregar
que autre do me vulhas dar:

«Senher, fay me tanta d'amor
qui ma passio legira
95 o en escrih la portara
non aia dolh nhi marriment,
e das lhi pas e gauzimen;
de temptatio sia garatz
e no ssia ja forjuratz,
100 ni mueyra de mort subitana.
E tota bona christiana
que ma passio legira,
o en escrih la portara,
quan serà prenha delieurrara
105 tal que l'efan mortz no ssia,
aquef efan no ssia mutz,
ni sortz, ni cortz, ni mal cregutz,
.....
e negun temps sia temptatz.
E-n luoc on ma passio sia
110 fuocs no ss'emprenga nueh ni dia».

ne la dolor la tocarà,
ne farà ma passió legir
30 o haurà memòria de mon martir
que ella no prenga algun dan
ne atanbé lo seu infant.
Encara te deman altra do:
que tothom qui ma passió
35 sobre si portar volrà
e bellament la guardarà,
que tu, Senyor, no-l leys morir
a mort sobtana, ne perir.
E d'altre te prech, lo meu Senyor,
40 que Tu que-m guarts de deshonor
tot home, dona e infants,
que si ells són ve[r]s cristians
e-n aquest segle me honraran
de açò que de bon just hauran,
45 bel Senyor, hages-los mercè
que no pusquen peccar en re».

que-l filh qu'engendrara
contreytç ni mutç, ni sortç, ni cecç,
535 no y nasca, ni temptat no sia
de mal esperit nuyt ni dia».

que tot home que ma passio creyra
495 e-n sa mayso me tendra
que-ls filh que el egendrara
contraytz ni mutz, sortz ni sex,
no y nascan, ni temptat no sian
ni mal sperit nuheyt ni dia».

Sas orazos ar acabat,
aytan tostz l'angel dicendet:
«Margarida, ben as obrat
car dels peccadors t'es membrat.
115 So que as quist t'es autriat,
Jhesu del cel t'ò a donat.
Ara vay sofrir lo turment
quar yeu ton esperit aten»
et el' ac joi e gauzimen.

Al·locució divina

E com tot açò ach finit,
tots ausiren aquí gran brogit
de terratrèmol qui vench gran.
50 Tots caygueren —tal pahor han—
e Margarita atressí.
Mas una veu vench, e dix-li:
«Margarita, bé has obrat,
com dels peccadors te ha membrat
55 e as fetes pregàries e oracions,
hon tu ne hauràs bons gasardons.
E tot quant tu has demanat
per Jhesucrist te és atorgat
qui ja prop de ací te espera,
60 per tal que es mostre la carrera
de paradís que has guanyada,
d'on tots temps seràs honrada».

Cant ac complida s'oracion,
auzi grant bruit la sus el tron.
Apres una colomba venc,
540 parlet ab els en mey del renc.
Tot cel qui eran ajustat
cadiron en terra emblasmat,
e Margarida altresí.
La columba venc e dix-li:
545 «Margarida, ben as obrat,
que dels peccadors as parlat
e fezist prec e oracion,
e auras-ne bon gualardon.
Tot cant as quist, tot t'es donat,
550 vec te el loc apareyllat
qu'eu soy ab ti, que t'obriray
lo regne Deu, e ti metray».

500 Quant hac complida sa oratio,
auzi gran cant lasus el tro.
Apres, una colomba venc,
parlet ab cels que son el renc.
Totz cel que eran ajustatz
505 cazon en terra emblasmatz,
e Margarida atressí.
Mas la colomba venc et ditz le:
«Margarida, be as obrat,
que dels pecados as Dieu pregat
510 e fist prec e oratio,
d'on tu auras bon gardo.
Tot quant querist, tot t'es donat,
vec te le regne que tes aparelhat,
que yeu soy ab tu, que t'ubrire
515 le regne Dieu, e ti metre».

Paraules de Margarida al poble

E Margarita girà-ss'i
e al poble dix axí:
65 «Senyors e frares, per merce
vos prech que us remembre de me,
cor a mi de vosaltres membrar m'a.
E prech a Deu, qui poder ne ha,
que ell vos do obre a ffar
70 hon les ànimes puxau salvar».

Margarida gard'entorn si
encontra'l poble, e si dix li:
555 «Seynor(s) e frayre(s), per merce,
vos prec que vos membre de me,
qu'a mi de vos be'm membrara.
E prec a Deu, que poder n'a,
que us don celas obras a far
560 per que tuit vos puscaç salvar».

Margarida gardec entorn si
entorn le poble, e ditz le:
«Senhos e donetz, per merce
vos prec que vos membre de mi,
520 que a mi be'm membrara de vos.
E prec Dieu, que gran poder n'a,
que vos do celas obras a far
perque totz vos puescatz salvar».

Paraules de Margarida al botxi

E puyx dix al sargant:
«Amich, acostats-vos avant,
ffeu-me lo cap del coll partir
que yo cert no vull pus romanir».
75 Lo saig dix que no ho faria,
ne tan sancta verge no mataria:
«Que Déu veig ab tu estar,
no t'auciré, car no u deig far».
Ella respòs: «Sí, faràs bé,
80 que ab Jhesucrist te acabaré,
que com morràs seràs salvat.
E fes-te avant, toll-me lo cap
que aytambé ho as a ffar,
pus ton senyor t'ò vol manar.
85 E dich-te que, si no ho fas,
en paradís no entraràs».

Cant ço ac dit, drecet se,
e dix a cel quel gladi te:
«Fay me lo cap del cos sebrar,
que ayssi no vuyl mais estar».
565 El li dix: «[Ai]ço no faray,
virgen de Deu no auciray,
qu'ai auzit Deu ab tu parlar
e no l[o] puesc ni no'l dei far».
Ela'l dix: «Si ayço no fas
570 ja ab me ensems no seras
e-l paradís del meu Seynor».

Quant hac complida sa oratio
525 era le regardec enviro
e ditz a-ycel quel glazi te:
«Fay me le cap del col partir
que ayssi no vuelh maysh venir».
El ditz que aquo no faria,
530 vergis de Dieu no ausyria:
«Dieu aug essemps ab tu estar,
e no puesc ni ho deg far».
Margarida ditz: «Si no ho fas,
ja tu a-mi no lay seras
535 e-l paradís del mieu Senhor,
Aquel que yeu creazor».

120 Al sirven dis, ardidamen,
que-lh pres lo cap e-l col trenquet.

Decol-lació

Ladonchs aquell ach gran pahor,
va pendre lo collar; ab dolor,
a Margarita perdó demanà,
90 ella tantost lo li donà,
e puyx va-li gran colp dar
e lo cap del cors levar.
E quant lo cap li ach levat,
lo saig estech tot esglayat
95 e va caure quax mort en terra,
sí que la gent que aquí era

La donc Malcus ac gran paor;
près lo gladi, (e) feç son mandat.
E cant li ac lo cap ostat,
575 a la destra part (tot) tremolan
cadet (en terra), e preguet Deu ploran
que li perdones (ay)cel peccat,
que (el) lo fetç tot per (sa) voluntat
del regne [Dieu] agadaynar
580 com la virgen li o feç far.

Adonc Malcus a gran paor;
Lauzan Dieu, glorificant so Senhor,
près le glazi, fec so mandatz.
540 Tant tost ha le cap ostat,
a la destra part tremolan
cazec, e preguet Dieu ploran
que le perdo sos peccatz,
que el o fec tost per voluntat
545 del regne de Dieu agazanhar
ayssi com la vergis o fec far.

com veheren que a Margarita
 havien tolt lo cap
 es cuydaven tots que lo saig fos mort,
 e van-lo confortar molt fort.
 100 E cant fou un poc confortat,
 Jhesucrist ha fortment pregat
 que li perdó ço que fet ha,
 que Margarita lo y demanà.

Ascensió al cel de l'ànima i honor al seu cos

E puy veheren àngels luhents
 105 que se'n muntaven bellaments
 la ànima de Santa Margarida,
 que era passada de aquesta vida
 al sus al cel, a Déu lohant.
 E com veheren la virtut grant
 110 prenen lo cors aquella gent,
 aquells qui eren justats aquí present,
 e meteren-lo en la ciutat.
 E lo prefet han molt pregat
 que aquell poguessen posar
 115 en loch hon lo puxen honrar.

Can l'angel la veiron jazen,
 bendizero'l cors gentamen;
 l'alma ne pugeron cantant
 sus el cel, Jhesu Christ laudant.
 585 Cant audiron la grant vertut
 aquí vengron orb, cec et mut
 contreyt, clop, e maladobat:
 tuit partiron d'aquí sanat.
 Puy si an lo sant cors portat
 590 en tal loc ont es molt ondrat.

Adonc l'angel la vet jausent,
 sostero le cors jentamen;
 l'arma ne pujero am cantz
 550 sus el cel, Jhesu Crist lausan.
 Cant auziro la gran vertut
 vengron horbs, sex e mutz,
 contrayt, glocs, maladobatz:
 totz partiro d'aquí sanat.
 555 E totas guizas es hondrada.

L'angil l'esperit ne portet
 Dieu nos fassa aytal perdo
 qual fes a luy et al layro.